

Said Nursi'nin 2 Ocak 1919'da "Kürtlere, sınırları saptanmış bir ülke verilmesini ve İngiliz mandası altında özerklik tanınmasını" isteyen uzunca bir muhtıraya imza attığı iddia ediliyor. Bu doğru mudur?

İngiliz Hükümeti tarafından İstanbul'da İngiliz menfaatlerine hizmet edecek bir cemiyetin kurulması için görevlendirilen¹ İngiliz Yüksek Komiserliği siyasi memuru Andrew Ryan² ile 2 Ocak 1919'da yapılan görüşmeye, **Said Nursi kesinlikle katılmamış ve söz konusu muhtırada imzası yoktur.**

2 Ocak 1919'da yapılan bu görüşmeye Seyyit Abdülkadir, Mustafa Paşa, Bedirhanzade Emin Ali ile beraber katılan kişi; 1918 yılının başından beri açıktan açığa İngiliz Propagandası yapan³ ve Milli Mücadele'nin bir çete hareketi olduğunu, bu hareketin memleketi kurtaramayacağını, kurtuluş için İngiliz himayesinin gerekli olduğunu savunan⁴ ve İstanbul'da İngiliz menfaatleri için çalışacak bir cemiyet kurmakla görevli olan Andrew Ryan'dan bu cemiyeti kurma görevini kendi isteğiyle devralarak **"İngiliz Muhipleri Cemiyeti"ni kuran⁵ SAİT MOLLA'dır.**

Bu konuda yapılacak yüzeysel bir araştırma bile; İngiliz Yüksek Komiserliği'nde Andrew Ryan ile toplantı yaparak muhtıra imzalayan bu kişinin Bediüzzaman Said Nursi (O zaman anıldığı ismiyle Bediüzzaman Said-i Kürdi) değil, İngiliz Muhipleri Cemiyeti kurucusu Sait MOLLA olduğunu ayan beyan ortaya koyacaktır.

Bu olaydan söz eden **bütün kitaplar*** kaynak olarak *Salahi R. Sonyel'in "Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika-I"* adlı kitabının 26. sayfasını göstermektedirler. Salahi R. Sonyel ise, 2 Ocak 1919'da gerçekleşen bu görüşme hakkında verdiği bilgileri; İngiliz Devlet Arşivi'nde bulunan Dışişleri Bakanlığı'nın, FO 371 sınıfındaki siyasi belgeleri arasında bulduğu⁶; İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'un Dışişleri Bakanı'na bu görüşme hakkında bilgi verdiği 5 Ocak 1919 tarihli rapora⁷ dayandırdığı için, Sonyel'in bu konuda verdiği bilgiler kesindir.

Salahi R.Sonyel'in *"Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika-I"* adlı kitabında ise; bu görüşmeye katılanlar ve muhtıraya imza atanlar arasında Bediüzzaman Said Nursi'nin (O zaman anıldığı adıyla Bediüzzaman Said-i Kürdi) adı hiçbir şekilde geçmemektedir. Sonyel'in kitabında, konuyla ilgili geçen ifadeler aynen şöyledir:

"İstanbul'da kurulan Kürt komitesi'ne mensup Senatör Şeyh Abdülkadir başkanlığında bir kurul, İngiliz Yüksek Komiserliği Siyasi memurlarından Andrew Ryan'ı ziyaret ederek Kürtlerin o sıralarda Ermenilere söz verilen Doğu illerindeki topraklar üzerinde hakları olduğunu; bu bölgelerde nüfusun çoğunluğunu teşkil ettiklerini bildiriyor."

"Bu görüşme ile ilgili olarak İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe, 5 Ocak 1919'da Dışişleri Bakanı Arthut J.Balfour'a gönderdiği yazıda, kurul mensuplarının özerk bir Kürdistan'ın sınırları konusunda karışık görüşleri olduğunu..."

"Amiral Calthorpe, yazısına devamla, söz konusu Kürt kurulunun İngiliz Yüksek Komiserliğine 2 Ocak 1919 tarihli uzunca bir andırı verdiğini bildiriyordu. Molla Sait, Mustafa Paşa, Emir Bedirhanzade, Emin Ali ve diğer kimseler tarafından imzalanan bu andırıda Kürt ırkından söz ediliyor, bağımsızlık ve kendi kaderini çizme(self-determinasyon) konusundaki dilekleri haklı gösterilmeye çalışılıyor..."

Andırıda ayrıca şunlar isteniyordu:

1. Kürtlere sınırları coğrafik olarak saptanmış bir ülke verilmelidir;
2. Bağlaşıkların Arap, Ermeni, Asuri, Keldani vb. küçük azınlıklara yaptıkları muameleden Kürtler de yararlanmalıdır;
3. Kürtlere İngiliz mandası altında özerklik verilmelidir.

(FO/3657/11446, Calthorpe'dan Balfour'a yazı No.11/1289, İstanbul, 5.1.1919, ilişikte Kürt Komitesi'nin andırısı; ayrıca bk. Yüzbaşı G.R.Driver'in hazırladığı *Kurdistan and the Kurds (Kürdistan ve Kürtler)* başlıklı kitapçık; FO/4192/140507.)⁸

Görüldüğü gibi, bu olaydan bahseden tüm kitapların kaynak gösterdiği Salahi R.Sonyel'in kitabında Bediüzzaman Said Nursi'nin adı geçmemekte olup, toplantıya katılıp muhtıra imzalayan kişinin, Molla Sait; kitabın kaynakçasında geçen ifade ile Sait Molla olduğu belirtiliyor.

Bediüzzaman Hazretleri ise Sait Molla adıyla hiçbir zaman anılmadığı gibi, 1907'de İstanbul'a gelişiyle birlikte unvanını Said-i Kürdi şeklinde ilan ettikten⁹ sonra; gazeteler ondan bu isimle bahsediyor, resmi belgelerde bu şekilde anılıyordu.

1909 tarihinde Divan-ı Harp Mahkemesi'nden beraatini haber veren 23 Mayıs 1909 tarihli Tanin Gazetesi'nde¹⁰, Bitlis Vali Vekili Memduh Bey'in 22 Ağustos 1916'da İçişleri Bakanlığı'na gönderdiği yazıda¹¹ ve 10 Eylül 1916'da İçişleri Bakanlığı'nın Memduh Bey'e verdiği cevapta¹², daha sonra 20 Eylül 1916'da İçişleri Bakanlığı'ndan Kızılay Cemiyeti başkanı'na gönderilen yazıda¹³ ve esaretten daha döner dönmez İstanbul'a gelişini haber veren Tanin gazetesinde¹⁴, 26 Aralık 1918'de kitabının reklamını yapan İ'tisam dergisinde¹⁵, 17 Mart 1920'de Sebilü'r-Reşad gazetesinde¹⁶ ve daha bir çok yerde Bediüzzaman'ın, Bediüzzaman **Said-i**

Kürdi olarak anılması kesin olarak gösteriyor ki, Bediüzzaman olayın gerçekleştiği zaman olan 2 Ocak 1919'da Molla Sait olarak değil, Bediüzzaman Said-i Kürdi olarak tanınıyor ve öyle anılıyordu. Bunu bilen ilim sahibi tarihçilerde 1907 tarihi sonrasında Bediüzzaman'dan bahsederken Molla Sait olarak değil, Bediüzzaman Said-i Kürdi olarak bahsetmiş ve kitaplarında da bu şekilde ifade etmişlerdir. (bk. Zeki Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, II/400, 506; Tarık Zafer Tunaya, Türkiyede Siyasal Partiler, II/382; Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele-1, s.31; Sina Akşin, 31 Mart Olayı, s.106)*

Hakikat bu iken, Salahi R.Sonyel'in kitabında geçen "**Molla Sait**" ifadesini Bediüzzaman **Said-i Kürdi** zannedip, bu şekilde aktarmak ilmin değil, ya cehaletin ya da art niyetin ifadesidir.

İkinci olarak; Salahi R.Sonyel'in bir başka kitabı olan "*Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*" adlı kitabının 6. sayfasında ise Salahi R.Sonyel, kendi kitabı olan "*Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika-I*" kitabının 26. sayfasını kaynak olarak gösterip, aynı olaydan bahsederken, çok açık bir şekilde bu kişinin "*İngiliz Muhipleri Cemiyeti kurucusu Sait Molla*" olduğunu ifade ediyor. Kitapta geçen ifadeler aynen şöyledir:

"2 Ocak 1919'da İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği'ne uzunca bir andırı sunan, daha sonraki İngiliz Muhipleri Derneği'nin kurucusu Sait Molla, Mustafa Paşa, Bedirhanoğlu Emin Ali ve kimi Kürt öğeler de aynı dileği yansıtıyorlardı."

(Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika s.26; FO 371/3657/11446: Amiral Calthorpe'dan İngiltere Dışişleri Bakanlığı A.J.Balfour'a yazı, İstanbul, 5.1.1919:ayr. G.R.Driver'in hazırladığı Kurdistan and the Kurds (Kürdistan ve Kürtler) başlıklı kitapçık-FO/371/4192/140507.)"¹⁷

Müddeilerin, iddialarına kaynak olarak gösterdikleri Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika-1 kitabının yazarı olan Salahi R. Sonyel bir başka kitabında bu olaydan bahsederken, sarih bir şekilde, bu kişinin İngiliz Muhipleri Cemiyet'i kurucusu Sait Molla olduğunu ifade ediyor.

Yani Salahi Sonyel'i kaynak göstererek Bediüzzaman'ı karalamak isteyenler, Sonyel'in bir diğer kitabına bakma zahmetinde bulunsalardı, bu kişinin Bediüzzaman olmadığını anlardı. İşte yukarıda zikredilen "yüzeysel bir araştırma" faaliyeti bundan ibarettir.

Üçüncü olarak; Mütareke Döneminde neler yaşandığını gün gün kayda geçiren Zeki Sarıhan, "*Kurtuluş Savaşı Günlüğü-I*" adlı kitabında 5 Ocak 1919 Pazar gününde kaydettiği ilk notta şunları yazıyor:

"İngiliz Yüksek Komiseri'nin raporuna göre, 2 Ocak'ta onu ziyaret eden Sait Molla (daha sonra İngiliz Muhipleri Derneği Kurucusu, Türkçe İstanbul Gazetesi başyazarı) Mustafa Paşa, Bedirhanoğlu Emin Ali ve diğer bazı Kürt ileri gelenleri, İngiliz mandası altında özerk bir Kürdistan istediler. Kürdistan için istedikleri toprakların sınırı ise Ermeni istekleriyle çelişiyor. (Sonyel:26)" (Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü-I, s.84)

Görüldüğü gibi, Zeki Sarıhan, müddeilerin kaynak gösterdiği kitap olan Salahi R. Sonyel'in Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika-1 adlı kitabını kaynak göstererek aktardığı olayda; toplantı yapan kişinin İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin kurucusu olan Sait Molla olduğunu aşık bir dille belirtiyor.

Yine Kurtuluş Savaşı hakkında derin bir araştırma yapan Prof. Dr. Osman Özsoy "Saltanattan Cumhuriyet'e Kurtuluş Savaşı Olaylar-Belgeler-Gerçekler" adlı kitabında Salahi R. Sonyel'i kaynak göstererek, toplantıya katılan bu kişinin İngiliz Muhipleri Cemiyeti kurucusu Sait Molla olduğunu aktarıyor. Bu kitaptaki ifadeler ise şöyle:

"İstanbul'daki Kürt Derneği de rahat durmuyordu. 2 Ocak 1919'da İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserli'ğine bir bildiri sunan ve aynı zamanda İngiliz Muhipleri Derneği'nin kurucusu olan Sait Molla, Mustafa Paşa, Bedirhanoğlu Emin Ali ve kimi Kürt unsurlar da bildirilerinde aynı dileği yansıttılar."(Osman Özsoy, Saltanattan Cumhuriyete Kurtuluş Savaşı, s.87)

Bundan başka "İstiklal Harbinde Etnik İhanet" in kitabını yazmış olan Necdet Sevinç, kitabında, 2 Ocak 1919'da İngiliz Yüksek Komiserliğine giden bu kişinin İngiliz Muhipleri Cemiyeti kurucusu Sait Molla olduğunu defalarca dile getiriyor. (Necdet Sevinç, İstiklal Harbinde Etnik İhanet, s.214,407)

Dördüncü olarak ifade edilmesi gereken şu ki; Mütareke döneminde Bediüzzaman Said Nursi'nin ifa ettiği hizmetler ve İngiliz Muhipleri Kurucusu Sait Molla'nın içinde bulunduğu faaliyetler incelendiğinde, 2 Ocak 1919'da Kürdistan Teali Cemiyeti'nden bazı kimselerle İngiliz Yüksek Komiserliği'ne gidip, "İngiliz himayesi" ve "Kürtlere özerklik" talebinde bulunan bu kişinin İngiliz Muhipleri Cemiyeti kurucusu Sait Molla olduğu kolayca anlaşılacaktır. Zira (o zamanki adıyla) Bediüzzaman Said-i Kürdi'nin Mütareke dönemindeki duruşu ile, İngiliz Muhipleri Cemiyeti kurucusu Sait Molla'nın takip ettiği siyaset, taban tabana zıtlık arz etmektedir.

İngiliz Muhipleri Cemiyeti kurucusu Sait Molla; Milli Mücadeleye karşı olup, bu

mücadeleyi bir çete hareketi olarak görürken,¹⁸ *Bediüzzaman Milli Mücadele'yi şiddetle savunarak, Kuvay-ı Milliye'yi "güruhu mücahidin" ilan etmiş¹⁹ ve Milli kuvvetleri kâfir ilan eden Dürrizade Abdullah'ın fetvasına²⁰ karşı, o fetvanın geçersiz olduğunu ilan eden karşı fetva yayımlamıştır.²¹*

Yine İngiliz Muhipleri Cemiyeti kurucusu Sait Molla; İngilizleri desteklemek için önce Yeni İstanbul gazetesinde²² ve daha sonra İngiliz Elçiliği'nin verdiği para ile çıkardığı (Türkçe İstanbul) gazetesinde²³ memleket için yegane çare olarak "İngiliz himayesi" ni gösterirken²⁴, Bediüzzaman, yazılarında;

"Senin ise ey kâfir-i mel'un! Senin küfründen neş'et eden teskin kabul etmez husumet elini öpmek değil, temas etmek de İslâmiyet'e adâvet etmek demektir..."²⁵,

"Siyasetimizde en acınacak, en ebleh bir akıl varsa, o da öylelerin aklıdır ki, (İngiliz Milletinin) ihtiras ve menfaatini, İslamiyet menfaat ve izzetiyle kabil-i tefrik görüyor. Çünkü, öyle bir şarta hayatımızı tâlik ediyor ki, muhâl ender muhâldir."²⁶

diyor ve kendisine sorulan "*Neden İngiliz yardımını istemiyorsun?*" sorusuna verdiği cevapta, işgalci İngiliz askerini hizbüş-şeytan (şeytanın cemaati)²⁷ olarak niteliyordu.

İngiliz Muhipleri Cemiyeti kurucusu Sait Molla; (Bağımsız veya özerk*) bir Kürdistan için çaba harcayan Kürdistan Teali Cemiyetine²⁸ mensup bazı kimseler ile İngiliz politikaları doğrultusunda Milli Mücadele aleyhine faaliyetlerde bulunmak üzere çeşitli ilişkilerde bulunuyordu. Bu cümleden olarak, Sait Molla, Rahip Frew'e yazdığı bir mektubunda

"Kürt Teali Cemiyeti'nden yakın dostlarımızla görüştüm. Bir kaç gün sonra verilen talimat çerçevesinde Kürt aşiretlerini harekete geçirmek için doğu illerine gidecekler."²⁹

diyerek, Kürdistan Teali Cemiyeti ile olan ilişkisini gözler önüne sermektedir.

Bediüzzaman ise bağımsız veya özerk bir Kürdistan fikrine sürekli olarak karşı çıktığı gibi, Mütareke Dönemi'nde de şiddetle bu fikrin karşısında olmuştur. Kürdistan Teali Cemiyeti temsilcisi olan Şerif Paşa'nın Paris Barış Konferansı'nda Ermeni delegesi Nubar Paşa ile büyük devletlerden birinin himayesi altında bir Kürt Devleti ve bir Ermeni Devleti isteyen anlaşmaya imza atması üzerine Vakit, İkdam

ve Sebilür-Reşad gazetelerinde³⁰ yazdığı yazılar ve verdiği röportaj ile bu anlaymayı şiddetli şekilde protesto ederken,

"Kürdlük davası pek manasız bir iddiadır...Kürdistana verilecek muhtariyetten bahsediliyor?!. Kürdler, ecnebî himayesinde bir muhtariyeti kabul etmektense, ölümü tercih ederler."³¹

diyerek, herhangi bir devletin himayesini ve özerk veya bağımsız bir Kürdistan kurulmasına karşı çıkıyordu.

İşte bütün bunların sonucunda İngiliz Muhipleri Cemiyeti kurucusu Sait Molla, İngilizlere yaptığı hizmetlerden dolayı İngilizlerden ayda üç bin lira maaş alıp³², İngiliz Gizli Servisi'nin (Intellegence Service) İstanbul Şubesi Başkanı Rahip Frew'in³³ "*Elinden her şey gelen sarıklı dostum*"³⁴ ve İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'un "*çarpıcı biçimde İngiliz yanlısı*"³⁵ türünden iltifatlarına mazhar olurken; Milli Mücadele taraftarları tarafından Yeni İstanbul matbaası önünde dövülmüş, evi yakılmış³⁶ ve en nihayetinde de 150' liklerden sayılmıştır.³⁷

Buna karşın Bediüzzaman tüm Mütareke Dönemi boyunca İngilizlere karşı verdiği etkin mücadeleden dolayı İngilizler tarafından hakkında ölüm kararı çıkarılmış ve İstanbul'da bir hafta aranmış³⁸, öte yanda Milli Mücadele taraftarları tarafından, savaş boyunca Milli Mücadele saflarında gördüğü hizmetlerinden dolayı kendisini taltif etmek amacıyla Ankara'ya çağırılmıştır.³⁹

Görüldüğü gibi tarih hakkında hiçbir şey bilmeyip, sadece Bediüzzaman Said-i Kürdi'yi ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti kurucusu Sait Molla'yı tanıyıp bilmek bile; 2 Ocak 1919'da Kürdistan Teali Cemiyeti'ne mensup bazı kimselerle İngiliz Yüksek Komiserliği'ne gidip "*İngiliz Himayesi*" ve "*Özerk Kürdistan*" talebinde bulunan bu kişinin; Mütareke Dönemi boyunca İngilizlerle mücadele etmiş ve işgalci İngiliz askerini **hizbü's-şeytan(şeytanın cemaati)** ilan etmiş ve Özerk Kürdistan kurma çabalarına şiddetle karşı çıkmış olan Bediüzzaman Said-i Kürdi değil, aynı yıllarda yazdığı yazılarda devamlı olarak "*İngiliz Himayesini*" isteyen ve İngilizlerin politikaları dahilinde Özerk veya Bağımsız Kürdistan isteyen, Kürdistan Teali Cemiyeti ile yakın ilişkilerde bulunmuş olan, İngiliz Muhipleri Cemiyeti Kurucusu Sait Molla olduğunu rahatlıkla bilecektir.

Sonuç olarak; başka hiçbir söze ihtiyaç bırakmaksızın, kesin olarak ispat edilmiştir ki; 2 Ocak 1919'da Seyyit Abdülkadir, Mustafa Paşa, Bedirhanzade Emin Ali ve diğer bazı kimselerle beraber İngiliz Yüksek Komiserliği siyasi memurlarından Andrew Ryan'ı ziyaret edip "*İngiliz Himayesi*" ve "*Kürtlere Özerklik*" isteyen kişi Bediüzzaman Said Nursi değil, **İngiliz Muhipleri Cemiyeti Kurucusu Sait Molla**'dır.

Dipnotlar:

1. Cengiz Dönmez, *Milli Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet:İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, s.59.
2. Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı Ve Dış Politika-1*,s.26.
3. Fethi Tevetoğlu, *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, s.58.
4. Dönmez, *Milli Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, s.73.
5. Celal Bayar, *Ben de Yazdım (Milli Mücadeleye Giriş)*, s.2203-2204.

(* Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü-II* ; Bilal N.Şimşir, *Kürtçülük; Erol Kurubaş, Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye; Salahi R.Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Abdülhalık M.Çay, Kürt Dosyası vd.*

6. Sonyel,*Türk Kurtuluş Savaşı Ve Dış Politika-1*, s.219.
7. a.g.e., s.27.
8. a.g.e., s.27.
9. Abdülkadir Badıllı, *Bediüzzaman Said-i Nursi Mufassal Tarihçe-i Hayatı*, s.172.
10. a.g.e., s.307.
11. BOA, DH-KMS,1334 Za-26, No:41/ 36.
12. BOA, DH-KMS,1334 Za-26, No:41/ 36.
13. BOA, DH-KMS,1334 Za-26, No:41/ 36.
14. Badıllı, *Bediüzzaman Said-i Nursi Mufassal Tarihçe-i Hayatı*, s.426.
15. İ'tisam Mecmuası, 26 Kanun-u Evvel 1334-26 Aralık 1918.
16. Sebil-ür Reşad, 17 Mart 1336-17 Mart 1920.

(* Çok nadir de olsa münferid olarak; Bediüzzaman-ı Kürdi Said, Bediüzzaman-ı Kürdi, Said-i Kürdi, Bediüzzaman Molla Said-i Kürdi gibi farklı versiyonların da kullanıldığı olmuştur.

17. Salahi R.Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, s.6.
18. Dönmez, *Milli Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet:İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, s.73.
19. Asar-ı Bediyye, s.103.
20. Osman Özsoy, *Saltanattan Cumhuriyet'e Kurtuluş Savaşı*,s.248.
21. Badıllı, *Bediüzzaman Said-i Nursi Mufassal Tarihçe-i Hayatı*, s.488.

22. 9 Kasım 1918 tarihli Yeni İstanbul gazetesinde "**İngiltere ve Biz**" başlıklı makalede "**Daha fazla zarar görmemek için kendi menfaatimiz icabı, İngiltere ile beraber hareket etmemiz gerekir.**" görüşü savunulurken, 12 Kasım 1918 tarihli aynı gazetede ise "**Osmanlılar, eski Türkler ancak İngiliz kavm-i necibinin (soylu milletinin) yardımıyla hayatını sağlayabilir ve refaha ulaştırabilir.**" deniyordu. Yine 14 Kasım 1918 tarihli Yeni İstanbul gazetesi, işgalci İngiltere'yi "**İslam aleminin dostu ve hakiki yardımcısı**" ilan ediyordu. (bk. Cengiz Dönmez, *İngiliz Muhipleri Cemiyeti* s.73; Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, s.24,27)

23. Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele-II*, s.95.

24.11 Aralık 1918 tarihli Türkçe İstanbul gazetesinde, okuyucularına İngiltere'yi tanıtırken öven Sait Molla, 20 Mayıs 1919'da aynı gazetede, "**Memleketimizin hal ve istikbalini kurtaracak yegane çare İngiliz himayesidir. Millet zaman geçirmeden Hükümet'ten bunu istemelidir.**" diyordu.

25. *Asar-ı Bediyye*, s.114.

26. a.g.e., s.116.

27. a.g.e.104.

(*) "**Kürdistan Teali Cemiyeti**" içinde Bağımsız bir Kürt Devleti isteyenlerle, Özerk bir Kürt Devleti isteyenler iki farklı kanat oluşturmuştu. (Altan Tan, *Kürt Sorunu*, s.159)

28. İsmail Göldaş, *Kürdistan Teali Cemiyeti*, s.150.

29. İngiliz Muhipleri Kurucusu Sait Molla'nın Rahip Frew'ya yazmış olduğu mektuplardan 11. mektup. Cengiz Dönmez, *Milli Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, s.173;Fethi Tevetoğlu, *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, s.88.

30. *Vakit*, 22 Şubat 1336-22 Şubat 1920; *İkdam*, 22 Şubat 1336-22 Şubat 1920; *Sebilü'r-Reşad*, 17 Mart 1336-17 Mart 1920.

31. *Sebilü'r-Reşad*, 17 Mart 1336-17 Mart 1920.

32. Necdet Sevinç, *İstiklal Harbinde Etnik İhanet*, s.394.

33. Dönmez, *Milli Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet:İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, s.63.

34. Tevetoğlu, *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, s.82.

35. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Yıllarında İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, s.13.

36. Sevinç, *İstiklal Harbinde Etnik İhanet*, s.407;Tevetoğlu, *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, s.127.

37.a.g.e.,s.503; Tevetoğlu, *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, s.131.

38. Badıllı, *Güneş Üflemeyle Sönmez*, s.74.

39. Eşref Edip, *Risale-i Nur Müellifi Said Nur*, s.96.